

چند شورها

تصنیف

118-

بررسی ساختار تصنیف های

عارف قزوینی

نگارش

مرجان راغب

بتهوون

مرکز موسیقی بتهوون شیراز

نشر خنیاگر

تلفن: ۴۴۶۶۸۹۴۳ (تلفکس) و ۰۹۱۹۱۲۶۸۱۰۶

Email: khonyagarPub@gmail.com

کانال نشر خنیاگر: telegram.me/khonyagarPublications

بررسی ساختار تصنیف‌های عارف قزوینی

نگارش: مرجان راغب

تنظیم و ویرایش ادبی: شهاب مینا

طراحی جلد: فریدون هادیان

نت‌نویسی و صفحه‌آرایی: شهاب مینا

چاپ دوم: ۱۳۹۷

تعداد: ۱۰۰ نسخه

© حق چاپ برای ناشر محفوظ است.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۴۹۷۳-۰-۰-۰ ISBN: 978-600-94973-0-0

فهرست مطالب

۹	زندگی نامه عارف قزوینی
۱۳	بررسی خصوصیات عارف قزوینی
۱۷	آثار مکتوب عارف قزوینی
۱۸	تصنیف های عارف قزوینی
۲۳	مروری انتقادی بر ادبیات موجود درباره عارف قزوینی
۲۷	کتاب حاضر
۲۹	تجزیه و تحلیل ها
۳۰	۱. تصنیف ای امان (شور)
۳۶	۲. تصنیف چه شورها (شهناز- شور)
۴۷	۳. تصنیف چرا دگمت پنبه ای نیست (شهناز- شور)
۵۶	۴. تصنیف امشب از آسیا اروپا رفتی (افشاری)
۵۹	۵. تصنیف دیدم صنمی (افشاری)
۶۷	۶. تصنیف نمی دانم چه در پیمانہ کردی (افشاری)
۷۷	۷. تصنیف نکنم اگر چاره (افشاری)
۸۵	۸. تصنیف تو ای تاج سر خسروانی (افشاری)
۹۳	۹. تصنیف از کفم رها (افشاری)
۱۰۱	۱۰. تصنیف نه قدرت که با وی نشینم (افشاری)
۱۱۱	۱۱. تصنیف جان برخی آذربایجان باد (افشاری)
۱۲۱	۱۲. تصنیف امروز ای فرشته رحمت (افشاری)
۱۳۰	۱۳. تصنیف ای دست حق (افشاری)
۱۴۰	۱۴. تصنیف ژیان هاف هافو (افشاری)
۱۴۶	۱۵. تصنیف باد خزان (افشاری)
۱۵۵	نتیجه گیری
۱۶۵	ضمیمه: درباره تصنیف
۱۶۹	منابع و مأخذ

زندگی نامه عارف قزوینی

ابوالقاسم قزوینی متخلص، به «عارف»، فرزند مآلهادی وکیل و خانم ناز، در سال ۱۲۵۷ در قزوین متولد شد. این سال مقارن است با سی امین سال سلطنت ناصرالدین شاه. همچنین در این ایام میرزا عبدالله (در سن ۳۵ سالگی) و آقا حسینقلی (در سن ۲۵ سالگی) در دربار شاه نوازندگی می کردند (صفرزاده ۱۳۹۴: ۱). در سن سیزده سالگی نزد حاجی صادق خرازی تعلیم آواز دید و چون صدای خوبی داشت بنا به تمایل پدرش چند سالی پای منبر میرزا حسین واعظ قزوینی به نوحه خوانی پرداخت. در همان زمان، با برخی از متون ادبی مانند گلستان سعدی و حافظ آشنا شد. همچنین نزد چند تن از خطاطان قزوین تعلیم خط می دید (سپنتا ۱۳۸۲: ۱۶۵).

در سال ۱۲۷۳، عارف در مدرسه التفاتیه و شیخ الاسلام مشغول فراگیری علوم دینی بود. در این زمان، پدر وی جشنی برپا نمود و، برخلاف میل عارف، بر سر او عمامه گذاشت. همچنین او را وصی خود کرد اما عارف به هیچ کدام از وصایای پدرش عمل نکرد. مآلهادی در سال ۱۲۷۵ درگذشت (صفرزاده ۱۳۹۴: ۶-۵).

در هفده سالگی شیفته دختری به نام «خانم بالا» شد و با او محرمانه ازدواج کرد. چون این ازدواج بدون رضایت پدر و مادر دختر بود، کار به طلاق کشید و چون او را به زور وادار به گسستن آن پیوند کردند تا پایان عمر مجرد زیست (حبیبی نژاد ۱۳۸۳: ۱۳۴).

در سال ۱۲۷۷، به همراه صدرالاسلام به تهران آمد. آوازه صدای عارف به دربار کشید و مظفرالدین شاه دستور داد پانصد تومان به عارف بدهند و اسمش را در ردیف قراش خلوت ها بنویسند اما عارف با ترفندهای بسیار از پذیرش عنوان خواننده و ندیم

دربار سرباز زد و به سرودن اشعار و ترانه‌های میهنی به حمایت از مشروطه‌خواهان و میهن پرستان پرداخت. او در تمام دوران استبداد از حاکمان انتقاد کرد. عارف در سال ۱۲۸۳ به فراگیری تار نزد آقا حسینقلی فراهانی پرداخت اما پس از سه سال آن را رها کرد (صفرزاده ۱۳۹۴: ۱۹).

در زمان جنگ جهانی اول عارف به استانبول رفت و در سال ۱۳۳۷ به کشور بازگشت. پس از قیام کلنل محمدتقی خان پسیان، افسر وطن دوست و دوست عارف، برای همراهی با او به مشهد سفر کرد و او را نجات بخش وطن نامید اما پس از چندی، به دستور قوام السلطنه، کلنل به شهادت رسید و این موضوع باعث ناراحتی شدید عارف شد (سپنتا ۱۳۸۲: ۱۶۶).

در اواخر عمر، زندگی پر جنجال سیاسی را رها کرد و به همدان رفت. مرگ وی در بهمن سال ۱۳۱۲ در شهر همدان اتفاق افتاد و در همان جا به خاک سپرده شد. قبرش در حیاط آرامگاه ابوعلی سینا، حکیم مشهور ایرانی، در همدان قرار دارد (حبیبی نژاد ۱۳۸۳: ۱۳۴). عارف به جهت علاقه زیادی که به آذربایجان داشت وصیت کرده بود او را در تبریز دفن کنند (آذری ۱۳۶۸: ۴۲۹).

ادبیات ایران با وجود میراث ارزشمند گذشتگان در عرصه سیاسی و اجتماعی فاقد تجربه‌هایی بود و این تجربه در سایه انقلاب مشروطه به ثمر نشست. انقلاب مشروطه علاوه بر بیداری افکار عمومی، مفاهیم نوینی چون وطن، آزادی، مبارزه با جهل و استبداد و بیگانه‌ستیزی و... را وارد ادبیات فارسی نمود که پیش از آن کم سابقه بود. شعرای عصر مشروطه، به علت فقدان رجال سیاسی باکفایت، نقش بسیار سرنوشت‌ساز و مهمی در این مقطع حساس ایفا کردند. آنها را می‌توان رهبران افکار عمومی مردم عصر خود دانست. برای اینان شعروسیله‌ای برای تهییج مردم در مبارزه و ابزاری برای بیان عواطف و احساسات اجتماعی بود. اشعار آنان انگیزه مردم را برای مبارزه با استبداد بیشتر می‌کرد. از میان شعرای متعهدی چون عارف قزوینی، دهخدا، نسیم شمال، میرزاده عشقی، فرخی یزدی و... نقش عارف از همه برجسته‌تر و مهم‌تر بود، زیرا علاوه بر قوت شاعری به دلیل آشنایی با موسیقی آنها را به صورت تصنیف با آواز خوش خویش اجرا می‌کرد و این تصنیف‌ها در میان مردم بسیار رایج بود و می‌توان از او به عنوان «شاعر ملی» یاد کرد.

عارف در مقدمه دیوانش یا در نامه‌هایش زندگی نامه خود را بسیار بی‌پروا توضیح می‌دهد و به تمام کارهای خود اعتراف می‌کند. چنین روشی برای زندگی نامه نویسی در ایران کم سابقه است و این حسب حال چیزی جز شرح دل‌باختگی‌ها و کامرانی‌ها و بالاخره محرومیت‌ها نیست. او خیلی زود عاشق و فارغ می‌شود و هیچ فداکاری در این کار ندارد و زمام عارف در دست هوس اوست و خودش آنچه دشمنی ممکن بوده در حق خودش روا داشته است. به همین دلیل، هیچ‌گاه خندان و شاداب نبود و هم‌نشینی با او بسیار سخت بود و این اعمال شاید نشانگر واکنش و عصیان و طغیان او در برابر حوادث اجتماع بود و شاید بهتر باشد بنابه گفته دکتر باستانی پاریزی از جستجو و تحقیق درباره زندگی خصوصی عارف دست کشید (نک. نورمحمدی ۱۳۷۸: ۱۷-۱).

«هنوز هم حاضر نیستم در شرح حال عارف تحقیق زیادتری بکنم از ترس اینکه مبادا اعتقاد نسبت به او کاسته شود!» (باستانی پاریزی ۱۳۵۷: ۱۰۳)

بررسی خصوصیات عارف قزوینی

عارف در مورد ویژگی‌ها و هنرهای خود می‌گوید:

طبیعت هنرداد بر من چهار که آن چار در صفحه روزگار
ندادست و ندهد ازین پس دگر به تنهایی آن چهار بربیک نفر
او در این ابیات به توانایی‌های خود در زمینه خط، شعر، صدا، موسیقی و آهنگ
اشاره می‌کند. در ادامه، درباره توانایی‌های عارف مختصری بحث خواهیم کرد.

خط عارف

قزوینی در زمینه هنر خوشنویسی سابقه‌ای دیرینه دارد و هنرمندانی نظیر میرعماد قزوینی، عمادالکتاب قزوینی، ملک محمد قزوینی، شیخ علی سکاکی و... در این شهر می‌زیسته‌اند. عارف نیز در زمینه خط و خوشنویسی تبخروویژه‌ای داشت و نزد استادانی از جمله شیخ رضای خوشنویس (شالی)، محمد رضا کتابفروش و شیخ علی شالی «سکاکی» خط را فراگرفت (نورمحمدی ۱۳۷۸: ۳۷۰). عارف در دو خط نستعلیق و شکسته تبحر داشت (صفرزاده ۱۳۹۴: ۵).

شعر عارف

در شعر عارف، بنا به عقیده عبدالعلی دستغیب (۱۳۳۹: ۱۹-۴)، از لحاظ ادبی ضعف‌هایی وجود دارد و گاهی در غزلیات نارسایی بیان و نادرستی ترکیبات و حذف بی‌جهت افعال معنای جمله را برخلاف آنچه شاعر می‌خواسته در آورده است اما در مقابل بسیار شاعرانی وجود داشته‌اند که در زمینه رعایت اصول ادبی و قوانین عروضی

A Survey of the Structures of Āref Qazvini's Tasnifs

Marjān Rāgheb

تصنیف در دوره‌های مختلف دست‌خوش تغییرات فراوانی شده است. عارف قزوینی (۱۳۱۲ - ۱۳۵۲ ش) یکی از مشهورترین افرادی است که مورد تحول در این زمینه در عصر مشروطه بوده است. او در جنبش مشروطه با مردم همراه شد و با تغییر مضامین تصنیف از عاشقانه به سیاسی - اجتماعی باعث رواج تصنیف در میان توده‌های مردم شد. علی‌رغم اهمیت عارف، مطالعه گسترده‌ای در زمینه تصنیف‌سازی او صورت نگرفته است. در کتاب حاضر بر تصنیف‌های شور و افشاری عارف تحلیل موسیقایی صورت گرفته و در نهایت ۲۲ ویژگی و شاخص برای تصانیف عارف تعریف شده است که از آنها می‌توان به‌عنوان الگوهایی برای ساخت تصنیف استفاده کرد.

